

Prónay Pál katonai, közéleti és politikai tevékenysége 1922–1945

Jelige: Torino1894

Tartalomjegyzék

- 1. Bevezetés**
- 2. Prónay Pál a közéletben: konfliktusok és következmények**
 - 2.1. Prónay lovagias ügyei
 - 2.2. Prónay bírósági ügyei
- 3. Prónay Pál és a jobboldali radikalizmus**
- 4. Prónay és a legitimizmus**
- 5. Budapest ostroma: Prónay utolsó színrelépése (1944-1945)**
- 6. Összegzés**
- 7. A felhasznált források és irodalom jegyzéke**

1.Bevezetés

Dolgozatomban tótprónai és blatniczai Prónay Pálnak a katonai, politikai és közéleti pályafutásával foglalkozom 1922 és 1945 között. Prónay Pál többgyermekes jómódú, nemesi eredetű család sarjaként 1874-ben, a Nógrád megyei Romhányban látta meg a napvilágot.

Már a „Nagy Háború”-t megelőzően 14 évet katonaként szolgált, a leghosszabb időt Szombathelyen töltötte a császári és királyi 11. huszárezrednél. Az első világháborúban előbb Galíciában harcolt, ahol megsebesült, több hónapig tartó felépülése után az olasz frontra vezényelték. 1919 tavaszán csatlakozott a főként arisztokraták és katonatisztek által irányított bécsi antibolsevista szervezkedéshez. Június elején került Szegedre, ahol egy közvetlenül a hadügyminiszternek, Horthy Miklósnak alárendelt különítmény vezetésére kérték fel, s a proletárdiktatúra exponenseinek megbüntetésével bízták meg. A Prónay-különítmény nemegyszer halálos áldozatokat követelő tevékenységét politikai ellenfelei más hasonló atrocitásokkal együtt – „fehérterror” elnevezéssel illették.

Prónay egész életútjának megítélésére döntő hatást gyakorolt ez a pár hónap. Mivel általában különítményes tevékenysége és a keresztény-nemzeti Magyarország létrehozásában játszott fontos szerepe alapján viszonyulnak hozzá, rendkívül ellentmondásos és szélsőséges a katonatiszt megítélése. Egyik különítményes tisztje, jó barátja, Giczey György így jellemezte Prónayt: „magyar hazafi, katona, úr és lovag megtestesülését adta nekünk a magyarok Istene akkor, amikor ezt az embert, kinél igazabbat, önzetlenebbet és megtántoríthatatlanabbat egy nemzet történelme tud felmutatni, arra a helyre rendelte, amelyet azóta betölt.”¹ Zadravecz István ferences szerzetes szintén elismerően írt Prónayról titkos naplójában: Prónaynak „nagyon sokat köszönhet a nemzeti megújulás”, Prónay „lesz a legerősebb oszlopa a megújulásnak”.² Böhm Vilmosban, a Károlyi-kormány hadügyminiszterében, a Tanácsköztársaság hadügyi népbiztosában ellenben teljesen más kép élt Prónayról, s „kegyetlen pribéknek” nevezte őt.³ A Prónay visszaemlékezéseinek egy töredékét 1963-ban sajtó alá rendező Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin pedig „pribék”, „gátlástalan gonosztevő” jelzőkkel illették a katonatisztet.⁴ Higgadtabb értékelést ad róla Gyurgyák János, aki közelmúltban megjelent eszmetörténeti tanulmányában más megközelítésből elemzi Prónay 1919 és 1921 közötti tevékenységét. Gyurgyák szerint Prónay eszköz volt a hatalmi elit

¹ Hadtörténelmi Levéltár. Tanulmánygyűjtemény, 2953. Giczey György visszaemlékezése. 1921.

² *Páter Zadravecz titkos naplója*. Szerk.: Borsányi György. Budapest, 1967, Kossuth Könyvkiadó. 120.

³ Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Gyomaendrőd, 1978, Gondolat. 478. A továbbiakban: Böhm 1990.

⁴ *A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből*. Szerk. Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin. Budapest, 1963, Kossuth Könyvkiadó. 3.

kezében, és miután elvégezte a rá bízott feladatokat, eltávolították a hatalmi centrumból.⁵ A politikai elit környezetéből kiszorult konzervatív, nacionalista és antiszemita gondolkodású katonatiszt később meglehetősen nehezen tudta feldolgozni, hogy ejtették, és úgy érezte, hogy számos igazságtalanságot követtek el vele szemben. Ez a sérelem határozta meg a rendszerhez, a politikai elithez való viszonyulását az 1922-t követő bő két évtizedben.

Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy miként találta meg a helyét Prónay Pál a konszolidálódó rendszerben, hogyan illeszkedett be az új rendszerbe? Hogyan élte meg azt, hogy nyugállományba került? Milyen más érvényesülési lehetőségek nyíltak számára? Azért vizsgálom tehát 1922-től Prónay tevékenységét, mert ez az év új periódus kezdetét jelentette életében: ekkor távolodott el attól a politikai és katonai elitől, amellyel 1919 nyarától szoros kapcsolatban állt, és amelynek egyes tagjaival bizalmi viszonyban volt. Kutatásom időhatára 1945, ekkor zárult le ugyanis magyarországi tevékenysége. Prónay Pál visszaemlékezéseinek fennmaradt II. és III. kötete döntő részben az 1918 ősze és 1922 nyara közötti időszakra vonatkoznak, és elsősorban ennek köszönhető, hogy ez az életszakasza – szemben az 1922 utánival – a szakirodalomban is sokkal jobban dokumentált.

⁵ Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest, 2012, Osiris. 200. A továbbiakban: Gyurgyák 2012.

2.Prónay Pál a közéletben: konfliktusok és következmények

Az 1920-as években lovagias ügyek, az 1920-as, 1930-as években pedig perek egész sora kísérte végig Prónay Pál életét. A konfliktusok fő forrása az 1921 őszén zajló nyugat-magyarországi felkelés során tanúsított magatartása volt, ami miatt a kormánynál, és a hatalommal összefonódó, a hatalmi elit befolyásos, jobboldali titkos társaságaként működő Etelközi Szövetségben (EKSz) is megrendült iránta a bizalom. Prónay több lovagias ügye, illetve pere viszont csak közvetetten vagy egyáltalán nem volt összefüggésbe hozható a felkeléssel.

A felkelés során, miután 1921. október 4-én kikiáltotta a felsőőri alkotmányozó gyűlésen az „önálló és független Lajtabánságot”, és ideiglenesen az államfői jogokat gyakorolta, Prónay többé nem engedelmeskedett az EKSz – valójában azonban az EKSz-en keresztül a kormány által küldött delegációk⁶ – részéről érkező, az ellenállás beszüntetésére vonatkozó utasításoknak. Prónaynak ez az öntörvényű magatartása is csak megerősítette Horthyt, a kormányfőt és az EKSz vezetőit abban a meggyőződésükben, hogy Prónayt félre kell állítani, miután augusztusban már egy kompromisszumos javaslattal sikerült rávenni a hadseregből való ideiglenes távozásra.⁷ Prónay meghatározó szerepet tulajdonított a leszerelési kísérletekben az EKSz-ben nagy befolyással rendelkező Gömbös Gyulának, és őt sejtette az intrikák, elsősorban az október 20-án kiküldött Ranzenberger Jenő (akkor vezérkari őrnagy) által indított lejárató kampány hátterében is.⁸ A politikai helyzetet, a zavaros viszonyok között való eligazodást bonyolította, hogy éppen a felkelés idejére esett IV. Károly király második visszatérési kísérlete (1921. október 20.– november 1.), amely a felkelőket is megosztotta. Egy részük a királyhoz csatlakozott, más részük Horthy megsegítésére kívánt vonulni, a harmadik tábor pedig, – ahová Prónay is tartozott – a felkelés, az ellenállás folytatását tartotta elsődlegesnek, és nem foglalt állást a királypuccsal kapcsolatban. A nehezen átlátható viszonyok egyes személyek szerepének félremagyarázására adtak lehetőséget. Ranzenberger

⁶ Gömbös, Pröhle Vilmos és Ranzenberger Jenő is azzal a céllal utazott Nyugat-Magyarországra, hogy rávegyék Prónayt a felkelés leszerelésére.

⁷ Prónay augusztus 26-án aláírta a 26820/eln. 8. 1921. számú okmányt, amelynek másolatát mellékelte visszaemlékezéseihez, és amelyben vállalta, hogy a „háza érdekére való tekintettel” önként leköszön az I. országos csendőr-tartalékszázalaj éléről, és kilép a Nemzeti Hadseregből. Cserébe az okmányt hitelesítő Bethlen István és Belitska Sándor honvédelmi miniszter vállalták, hogy zászlóalja élén parancsnoki helyét fenntartják, és alkalom adtán újra átveheti az I. országos csendőr-tartalékszázalaj vezetését. 1921. szeptember 1-jétől 1922. március 1-jéig a parancsnoki tisztséggel járó teljes illetéket, azt követően 3 évig pedig átmeneti illetményt folyósítanak számára. A zászlóalj élére az addigi parancsnokhelyettes, Ranzenberger Viktor került. Lásd: Politikatörténeti Intézet Levéltára. VI. 973. 2. Tótpárnai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918-1921. évi forradalom-kommün és ellenforradalom idejéből. II. kötet. 509-511. A továbbiakban: Prónay II.

⁸ *Magyarország*, 1922. augusztus 10. 4.

Jenőnek, valamint az ő és a zászlóalj ideiglenesen irányító Viktor nevű bátyjának köréhez tartozó tiszteknek (Molnár Endre, Taby Árpád, Laczkovich László, Inczedy Ágoston, Czirfusz Ödön, Kaas László) a Prónay háta mögött tett kijelentései, amelyekben az alezredest és feleségét személyükben sértették – többek között a kormányzóhoz való hűtlenséggel vádolva Prónayt⁹ –, később lovagias és bírósági ügyek alapját képezték. Prónay később fosztogatással és korrupciós ügyletekkel is megvádolta volt zászlóalja tisztikarának egy részét: kasszakönyvek meghamisításával, eltüntetésével és kincstári pénzekből tisztai bérlet létesítésével, majd annak eladása után a pénz elsikkasztásával hozta összefüggésbe egyes tisztek nevét.

Prónay összetűzésbe került az EKSz vezetőségével is. Az említett okokon kívül azért is csökkent a bizalom Prónay iránt körükben, mert az alezredest 1921-ben feleségül vette Zita királyné volt udvarhölgyét, Pálffy-Daun Aimée-t,¹⁰ a szervezet élén álló Vezéri Tanács viszont a legitimizmussal szemben foglalt állást, és egyértelműen a szabad királyválasztás pártján állt.¹¹ A titkos társaság működésében 1921-től egyre erőteljesebben érvényesült az államfő és a kormányfő befolyása, így rajtuk, valamint Gömbösön és br. Feilitzsch Bertholdon keresztül a nemzeti királyság hívei irányították az EKSz-et. Prónayt azután ejtették, vagyis azután helyezték passzivitásba – ami a legsúlyosabb adminisztratív szankciónak számított a társaságban –, hogy a saját becsületének, magaviseletének vizsgálatára összehívott bizottság működése kapcsán élesen kritizálta a szervezet eljárását,¹² Feilitzsch Bertoldon, az EKSz elnökén pedig lovagias úton kívánt elégtételt venni, miután Feilitzsch őt kerteléssel vádolta.¹³

⁹ A Prónay–Ranzenberger pernek az iratanyagához (Budapest Főváros Levéltára. VII. 5. C. 7735/1928.) csatolták az Ü. 1979/1922. számú, Prónay feljelentése nyomán Ranzenberger Jenő ellen indított becsületsértési per iratanyagát, amelyben az 1922. november 9-én kihallgatott tanúk egybehangzóan azt állították, hogy Ranzenberger Jenő a következő kijelentést tette: „Pali bácsi karlista feleségének hosszas rábeszélésére nem megy a Kormányzó megsegítésére.” Inczedy, Kaas, Molnár tisztek „Ocskay brigádérosnak”, vagyis árulónak nevezték Prónayt.

¹⁰ Prónay II. 502.

¹¹ Ez a magatartás azonban szemben állt az alakuláskor lefektetett elvekkel, amelyek alapján az EKSz nem foglalkozhat a pártpolitikával és a királykérdéssel. Lásd: Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. II. 24. 37. Ifj. Bartal Aurél iratai. EKSz, MOVE és egyéb társaságok iratai 1919-1931. (A továbbiakban: TMÖL). Szózat.

¹² Prónay azért kérte 1921 novemberében egy egy becsületügyi választmány összehívását, hogy az, vizsgálat lefolytatása után tisztázza őt az alól a vád alól, hogy megszegte a kormányzónak tett esküjét, hűtlenné vált Horthyhoz, és kérte, hogy derítsék ki, hogy kik és milyen célból végeztek ellene aknamunkát a zászlóaljaban, és hogy miért fordult ellene a tisztikar egy része. A bizottság, amely kizárólag EKSz-tagokból állt, megállapította, hogy nem szegte meg esküjét, további megállapításokat azonban nem tett. A kihallgatási jegyzőkönyvekbe való betekintésre egyes tisztek (pl. Ranzenberger Viktor) kérésére nem adott lehetőséget a bizottság, az iratokat pedig elégették. Prónay emiatt kritizálta az EKSz-et, mondván hogy a szervezet védelmébe vette a róla rágalmakat terjesztő tiszteket, erre válaszul az EKSz megintette a Prónayt. Prónay ezt a döntést sem volt hajlandó tudomásul venni. L.: PIL.VI. 973. 2. Tótprónai és blatniczai Prónay Pál alezredest naplójegyzetei 1921. év IX. 1-jétől 1922. év végéig lefolyt fontosabb eseményekre vonatkozóan. III. kötet. 224-239. (A továbbiakban: Prónay III.), TMÖL. „A nagytekintetű Vezérek Tanácsának” – Prónay Pál levele. 1922. augusztus 6.

¹³ TMÖL. A Vezérek Tanácsának leirata Prónay Pálnak, az ÉME alelnökének, nyug. áll. alezredestnek. 1922. április 6.

Prónay Gömbössel szembeni ellenérzése több okra volt visszavezethető. Egyrészt a szerinte túlzottan ambiciózus, törtető, nagyravágyó és intrikus természetére. Személyesen tapasztalta meg ezt először 1921 szeptemberében, amikor Gömbös magának vindikálta a felkelés fővezéri beosztását,¹⁴ majd később is, amikor az 1921. őszi és 1922. júliusi felkelést¹⁵ igyekezett leszerelni, mert a szabad királyválasztók vezéréként legitimista restaurációtól tartott, ami hatalma elvesztésével járt volna.¹⁶ Prónay ellenszenvvel figyelte, hogy Gömbös a kezébe kerülő egyre növekvő hatalmat elsősorban saját helyzetének erősítésére és híveinek pozícióhoz juttatására használta fel, eltérítve a társadalmi szervezeteket eredeti célkitűzéseiktől, beemelve a napi politikát és a személyes érdekeket, ahogyan az az EKSz és az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) esetében is történt. Az antiszemita Prónay számára az sem volt elfogadható, hogy Gömbös 1932. októberi 11-én a Képviselőházban tartott miniszterelnöki bemutatkozásakor, úgymond, revideálta álláspontját a zsidókérdésben,¹⁷ s kijelentette: a „*zsidóságnak azt a részét, amely sorsközösséget ismer el a nemzettel, éppen úgy testvéremnek tekintem, mint magyar testvéreimet.*”¹⁸

Prónay számos elődjéhez, kortársához és utódához hasonlóan önigazolási céllal írta meg visszaemlékezéseit, de nemcsak saját ténykedésének magyarázatával, hanem ellenfeleinek végletes lejáratásával is igyekezett személyét a leginkább „intranszigiensnek”, az eredeti szegedi gondolat leghitelesebb képviselőjeként feltüntetni.¹⁹ Gömbös 1919 előtti működésével kapcsolatban megemlíti, hogy Károlyi kiküldöttjeként Szlavóniában letetette a fegyvert a Tánczos Gábor altábornagy vezetése alatt Boszniából hazatérő 6000 katonával, s ami még ennél is jobban rávilágít elvtelen és törtető természetére: levélben Böhm Vilmos hadügyminiszternek is felkínálta a szolgálatait.²⁰

A későbbi miniszterelnököt és Prónayt a királykérdésben vallott eltérő álláspontjuk is szembeállította egymással: Gömbös a legitimizmus ellensége volt, míg Prónay legitimista

¹⁴ Prónay III. 31.

¹⁵ Péter Bónis, Budaházy Miklós, Szabó József és Hir György újabb felkelést akartak kirobbantani Nyugat-Magyarországon 1922 nyarán, főparancsnoknak ismét Prónay Pált kérték fel. Hir György, Héjjas Iván és Bónis páter azonban azelőtt betörték Ausztriába Karácsonykor 100 emberrel, hogy Prónay parancsot adott volna nekik erre. A vállalkozás kudarcba fulladt, a résztvevők többségét letartóztatták, Héjjas ellen jogtalan toborzás miatt indult eljárás. L. Prónay III. 339-341., *Új Nemzedék*. 1922. július 23. 3-4.

¹⁶ *Magyarország*. 1922. augusztus 10. 4.

¹⁷ Prónay II. 4.

¹⁸ Kormányelnöki bemutatkozó beszéd a Képviselőházban. In: *Gömbös Gyula. Válogatott politikai beszédek és írások*. Szerk. és az utószót írta: Vonyó József. Budapest, 2004, Osiris. 414.

¹⁹ Bodó Béla: *Pál Prónay. Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919-1921*. Pittsburgh, 2011, University of Pittsburgh.

²⁰ Prónay II. 4. Prónay állítását Böhm Vilmos is megerősíti visszaemlékezéseiben: Gömbös egy rangosabb hadügyminisztériumi állásért cserébe vállalta, hogy a MOVE-t és a tisztikart a forradalom szolgálatába állítja. Lásd: Böhm 1990. 187-188.

alapon állt, de a '20-as évek elején még nem látta megvalósíthatónak a restaurációt, a közjogi ügyekkel szemben az irredenta törekvések támogatását tartotta előbbre valónak.

Bethlen István miniszterelnökkel több okból is szemben állt Prónay. Egyrészt azért, mert félreállítása részben az ország politikai és gazdasági konszolidációjára törekvő kormányfőnek volt köszönhető. Másrészt pedig azért, mert úgy vélte, hogy az ország konszolidálásán azt érti a miniszterelnök, hogy visszaszorítják a jobboldali radikális társadalmi egyesületeket,²¹ és hogy az országot továbbra is a szabadkőművesség uralma alatt hagyják. Azonban nemcsak Bethlent, hanem minisztereit is, így többek között Belitska Sándor és Csáky Károly honvédelmi minisztereket, valamint Klebelsberg Kunó belügy-, majd kultuszminisztert is a zsidóság támogatásával, és szabadkőműves kötődéssel vádolta.²²

Az, hogy Prónay milyen rendfokozat használatára volt jogosult, 1923-tól folyamatosan viták keresztüzében állt. A hadseregből történt távozása után megtarthatta alezredesi rendfokozatát,²³ az azonban nem volt tisztázott, hogy ideiglenesen vagy végleg, mert kilépési okmányában nem határozták meg világosan visszatérésének időpontját. Ennek tisztázása elvileg azért is fontos, mert nem mindegy, hogy az illető alezredesi fizetésre vagy kisebb mértékű, alezredesi nyugdíjra jogosult. Prónay esetében azonban ez éppen nem számított lényegesnek, mert a két kérdés elvált egymástól: Prónay számára tényleges alezredesi fizetést folyósítottak,²⁴ hivatalosan azonban nyugalmazott alezredesként kívánta feltüntetni őt a Honvédelmi Minisztérium (HM). Napilapokban különféle címeken illették – „alezredes”, „szolgálaton kívüli alezredes”, „hadseregen kívüli alezredes” –, és Prónay is többféle címet használt, ezért a HM felhívást intézett több laphoz, hogy Prónay Pált „nyugalmazott alezredesként” jelöljék.²⁵ Miután Prónay továbbra sem ezt a megjelölést használta, ezért 1924 júniusában a HM kezdeményezésére a VIII. kerületi rendőrkapitányságon címbitorlás címén eljárást indítottak vele szemben, és június 23-án 50 000 koronára (kb. 3 pengő) büntették. A nemzetgyűlésben Lendvai István kelt védelmére, és június 18-án interpellációt intézett a honvédelmi miniszterhez, amelyben igyekezett bizonyítani Prónay jogosultságát az alezredesi

²¹ Ennek jegyében 1923. január 16-án feloszlatták az ÉME Nemzetvédelmi Főosztályát, bár egyes csoportok illegálisan tovább működtek. L: Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora 1919-1923*. Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó. 174. A továbbiakban: Zinner 1989.

²² Prónay III. 278-280.

²³ *Esti Kurir*, 1924. szeptember 17. 5.

²⁴ Ezt támasztja alá Prónaynak egy 1928. június 6-án kelt levele. Lásd: BFL. VII. 18. d. 5/641/1925. Prónay Pál kérelme a Budapesti Királyi Ügyészséghez. 66. És erre található utalás Darvai Jánosnak egy 1936-ban készített beadványában is.

²⁵ MTI – Hírkiadás. 1923. július 23. 5. L.: MTI hírchívum 1920-1945: <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1>

címre.²⁶ Az elmarasztaló döntés ellen Prónay felsőbb fórumhoz fordult, de nem nyert elintézészt az ügy, mert az iratokat bekérte a kormányzó kabinetirodája, és nem küldte el az ügyészségre. Így továbbra is fennállt a bizonytalan helyzet, amelyet a HM egy-egy lapokhoz intézett javaslattal igyekezett megszüntetni, amelyben a sajtót a megfelelő cím feltüntetésére kérték.²⁷ Az 1930-as években sem nyert elintézészt az ügy.

2.1. Prónay lovagias ügyei

Prónay 1922–1923-ban több volt tisztjét és a Honvédség több előjáróját is provokálta, vagyis lovagias úton akart elégtételt venni rajtuk az ő, illetve felesége becsületét sértő megjegyzések miatt. Nem tekinthető különlegességnek, hogy tisztjeit a felkelés során feleségét ért sértések, modortalan jelzők miatt is felelősségre vonta, mert a legszélesebb körben elfogadott párbajkódex szerint a „nő ellen elkövetett sértés egyenlő értékűnek számított az illetőnek védelmére feljogosított férfiún esett sérelemmel”.²⁸

Nyolc volt tisztje valamint a becsületsértési ügyekben érintett Ranzenberger Jenő tagadták a sértéseket, így a lovagias ügyet Prónay által felkért képviselők és a kihívott felek képviselői elintézettnak tekintették. Ezekről jegyzőkönyvet is felvettek, Prónay azonban úgy érezte, hogy nem kapott elégtételt, így feljelentése folytán az igazságszolgáltatás fórumai előtt folytatódott a harc egy becsületsértési per keretében.

A vívótermeket gyakran látogató, harci hévben izzó Prónayt Nagy Pál, a honvédség akkori főparancsnoka 1923-ban kiadott első, 1619. számú titkos tiszti parancsa akadályozta meg abban, hogy a honvédség állományába tartozó tényleges tisztekkel szemben újabb lovagias ügyeket kezdeményezzen. Nagy Pál arra hivatkozva tiltotta el a tényleges tiszteket és vitézeket a Prónayval való érintkezéstől, hogy Rácz Vilmos a segédje, aki a hadsereget sértő kijelentéseket tett. Erre a parancsra hivatkozva álltak el Baky László és Fallböck Zoltán főhadnagyok, hogy elégtételt vegyenek Prónaytól, és erre hivatkozott Magasházy László, a kormányzó első szárnysegéde is, amikor kitért a lovagias ügy elől.²⁹ Prónay úgy látta, hogy Nagy Pál azért bocsátotta ki e parancsát, hogy magát és egyes tiszteket megóvjon a lovagias úton történő felelősségre vonástól. Amikor Prónay 1924 júliusában provokálta őt, Nagy a

²⁶ *Nemzetgyűlési Napló* 1922-1926. XXV. kötet. Budapest, 1924, Athenaeum. 32-33. Lendvai hangsúlyozta, hogy Prónay sohasem mondott le alezredesi címéről, és sohasem fosztották meg alezredesi címétől. Hozzátette, egy peres ügyében a honvéd-főparancsnokságtól érkezett levélben is alezredesnek címezték.

²⁷ HL. HM 1931. eln. I. tétel. /4440. alap- és iktatószám. 2-4.

²⁸ Clair Vilmos: *Párbaj-codex*. Hetedik, bővített kiadás. Budapest, 1914, Singer és Wolfner kiadása. 69. A továbbiakban: Clair 1914.

²⁹ Budapest Főváros Levéltára. VII. 18. d. A Budapesti Királyi Ügyészség iratai. 5/483/1925. 16.

saját maga által hozott rendeletre hivatkozva zárkózott el a kihívástól.³⁰ Prónay Feilitzschcel kapcsolatos ügyében a kihívó és a kihívott segédei rendezték a nézeteltérést, így nem került sor párbajra.

Nem kétséges, hogy a legnagyobb érdeklődés Bethlen Istvánnal kapcsolatos, 1923. július–augusztus folyamán zajló lovagias ügyét kísérte. Erről a kihívó magas rangja miatt a napilapok is rendszeresen beszámoltak. Bethlen azt követően provokálta Prónayt, hogy a zászlóalj-parancsnoki cím elvesztésébe beletörődni képtelen nyugalmazott alezredes egy ceglédi beszédében kijelentette, hogy a miniszterelnök „neki adott becsületszavát nem tartotta meg”³¹ – utalva a kilépési okmányában foglalt ígéretekre. A miniszterelnök gr. Csáky Károlyt és br. Prónay Györgyöt, a kihívott fél gr. Jankovich-Bésán Endrét és br. Lang Mihályt kérte fel segédeknek. A megbízottak összeültek, és a tárgyalás során Prónay segédei arról győződtek meg, hogy Bethlen eljárása korrekt volt, ezért a sértés miatt sajnálkozásukat fejezték ki, amelyet a kihívó megbízottai el is fogadtak, és ezzel az ügyet lezártak tekintették. Prónay azonban nem tartotta elintézettnak az ügyet arra hivatkozva, hogy segédei eltértek utasításától, ezért Rácz Vilmos és br. Collas Tibor személyében új segédeket jelölt ki. Bethlen segédei tudomásul vették a segédek lecserélését, így azonban hiába ragaszkodtak az ügynek a jegyzőkönyvekben foglalt elintézéséhez, azt, miután tudomásul vették a személycserét, nem lehetett fenntartani. Az érvényes párbajkódexek alapján háromtagú döntő-vagyis párbajbíróság³² felállítását javasolták, annak megállapítására, hogy Bethlen tartozik-e tovább folytatni az ügyet Prónay kifogásai után vagy sem. Bethlen megbízottai Konek Emil altengernagyot, Prónay segédei pedig Abonyi Andor ezredest jelölték döntőbírónak, ők pedig br. Szurmay Sándort választották a párbajbíróság elnökének.³³ A szembenálló felek írásbeli nyilatkozatot adtak arra vonatkozóan, hogy a bíróság döntését magukra nézve kötelezőnek ismerik el. Mielőtt azonban a döntőbíróság határozhatott volna, Abonyi Andor lemondott, erre Prónay segédei új bírót neveztek meg, amit Bethlen segédei már nem fogadtak el, s az ügyet lezártak tekintették. Megtehették, hiszen az ismert párbajkódexek nem intézkedtek arra az

³⁰ BFL. VII. 18. d. 5/483/1925. 7.

³¹ MTI – Hírközlés. 1923. július 24. 8-9.

³² A párbajbíróság „segédek véleménykülönbsége esetén, a békés vagy fegyveres elintézés elvi kérdésében döntő érvénnyel ítélt.” Lásd: Clair 1914. 198-199., De Sgardelli, Caesar: Párbajkódex ... az új becsületügyi szabályzat alapján. 3., bővített kiadás. Budapest, 1923. 49-50. És hogy pontosan milyen esetekben szokás felajánlani a párbajbírótságot, arról De Sgardelli Caesar későbbi, bővített párbajkódexeiben található leírás, és az alapján a Bethlen-Prónay lovagias ügyben mindent szabályszerűen történt.

³³ A párbajbíróság tagjaivá tekintélyes személyeket választottak, az elnökké választott Szurmay Sándor az első világháborúban gyalogsági tábornoki rendfokozatig jutott, és ezzel az Osztrák-Magyar Monarchia tábornoki elitjéhez tartozott. Munkássága elismeréseként ezredtulajdonosi címet kapott (20. honvéd gyalogezred). L.: Balla Tibor: Az Osztrák-Magyar tábornoki kar elitje a Nagy Háborúban. Bevezetés egy lexikonhoz. In: *Hadtörténelmi Közlemények*. 123. (2010.) 3. 631-644.

esetre, ha az egyik párbajbíró lemondana, az pedig jogos érvelés volt a részükről, hogy egy már egyszer lezárt lovagias ügyet nem lehet kétszer döntőbírárság elé vinni. Prónay megbízottai mindenesetre közölték, hogy a kihívott nem tartja elintézettnak a lovagias ügyet, és magának szabad kezét biztosít.³⁴

A miniszterelnökkel szembeni lovagias ügye ártott Prónay becsületügyi megítélésének – hiszen segédek lecserélése ritka esetnek számított a korabeli párbajoknál, és Prónay nem megfelelő emberismeretére is fényt vetett –, de a miniszterelnök számára is kellemetlen következményekkel járt. A konfliktus utóéletéhez tartozik, hogy amikor 1923 őszén Bethlen lovagias elégtételt kívánt venni Rakovszky Istvánon egy egyszerű sértés miatt, a kihívott megbízottai arra való hivatkozással utasították vissza Bethlen igényét, hogy Prónayval szemben felmerült ügyét nem megfelelően intézte el, ezért amíg azt nem rendezi, nem hajlandók lovagias tárgyalásokat folytatni vele.³⁵

2.2. Prónay bírósági ügyei

Prónay 1922. júniusban kezdődő, véget nem érő pereskedéseinek iratanyaga nagyrészt fennmaradt, így levéltári források és sajtócikkek alapján rekonstruálhatók az ideje nagy részét lekötő, szövevényes bírósági ügyei. Az egy tucatot is meghaladó számú perében nagyjából fele-fele részben szerepelt felperesként, illetve alperesként. Prónay legtöbbször becsületsértés címén tett feljelentést, de korrupciós ügyek, okirat-hamisítás és hamis tanúzás gyanúja miatt is fordult bírósághoz. A nyugalmazott alezredest legtöbbször sajtó útján elkövetett rágalmazás címén jelentették fel, de becsületsértés és rendzavarás címén is indult ellene büntetőper, vagyontárgyak visszaszolgáltatása érdekében pedig polgári pert is indítottak Prónayval szemben. Az évekig tartó, részben összefonódó bírósági ügyek tanulmányozásából kitűnik, hogy az igazságszolgáltatás függetlenségének elve – a korábbi és korszakokhoz hasonlóan – a két háború közötti időszakban sem érvényesült maradéktalanul Magyarországon. Ügyvédje kezdettől fogva az – egyes források szerint – zsidó származású Darvai János volt, aki 1920-ban Stromfeld Aurélt, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnökét is védte perében.³⁶ Hogy Prónay miért éppen – a politikai meggyőződésében tőle feltehetően távol álló – Darvait kérte fel képviselőre, egy bizalmi és kifejezetten jól jövedelmező állásra, nem tisztázott. Az

³⁴ *Pesti Napló*, 1923. augusztus 26. 2.

³⁵ Clair Vilmos: *Magyar párbajok Attila hun király idejétől az 1923. év végéig*. II. kötet. Budapest, 1930, Singer és Wolfner kiadása. 231-232.

³⁶ Fogarassy László: A Prónay-Ranzenberger pör (1930–1932). In: *Soproni Szemle*. 32. (1978.) 1. 26-27. A továbbiakban: Fogarassy 1978.

viszont vitathatatlan, hogy az évek múlásával Darvai is egyre inkább mint a konfliktus részese jelent meg: sajtóközleményei, bírósági tárgyalásokon tett kijelentései miatt vele szemben is többször indult eljárás. 1930-ban például 1 hónap 18 napos fogházbüntetésre ítélték, 1934 áprilisában pedig jogerősen 100 pengős pénzbüntetés megfizetésére kötelezte a Kúria.

Prónay pereinek egy része azon lovagias ügyei folytatásaként is felfogható, amelyekben nem kapott elégtételt. Először 1922. június 8-án tett feljelentést volt tisztikarának egyes tagjai ellen a Magyar Királyi Csendőrség felügyelőjének ügyészénél becsületsértés, és ugyanott pár héttel később fosztogatások és a zászlóalj „különkasszájának megdézsmálása” címén,³⁷ július 6-án pedig Ranzenberger Jenőt jelentette fel becsületsértés címén az 1. honvéd vegyes dandár ügyészénél. A honvédtörvényszék 1924-ben hozott ítéletet nyolc, becsületsértés miatt beperelt tiszt ügyében. Miután a bírósági tárgyaláson a tisztek már fenntartották korábbi állításaikat, négy személyt ítélt el a vádlottak közül a bíróság: Inczédyt, Kaast és Molnár Endrét 1-1 heti, Laczkovichot pedig 10 napi fogházra,³⁸ mivel azonban kormányzói amnesztiában részesültek, nem kellett letölteniük büntetésüket. Viszont Kudar Lajost és Taby Árpádot, akik azt terjesztették Prónayról, hogy „hűtlen lett zászlóaljához” és hogy „köpönyegforgató”, felmentették, mert azokat az állításokat a bíróság igazolva látta.³⁹

A fosztogatásokkal és a különkassa pénzeinek elsikkasztásával összefüggő büntetőper jóval több vitát váltott ki, és Prónay számára is nagyobb jelentőséggel bírt. Tisztában volt ugyanis azzal, hogy az 1921. őszi felkelés során a nyugat-magyarországi lakosságtól eltulajdonított ingóságokért (lovakért, bútorokért, fegyverekért, eszközökért) és a kárpótlás elmaradásáért őt terheli a felelősség, és a károkat majd rajta, mint a felkelés vezetőjén akarják behajtani, ezért tisztázni kívánta, hogy kik a felelősek a fosztogatásokért. A pénztárkönyvek megismerésének ügyével kapcsolatban tisztázni kívánta, hogy 1921. szeptember 1-jéig, ameddig személyesen ellenőrizhette a pénztárkönyveket, nem követtek el szabálytalanságokat a könyvelésben. Végül soron ez a szándék vezette akkor is, amikor a zászlóalja feletti parancsnokság visszaadásáért intézett beadványokat a miniszterelnökhöz, a honvédelmi miniszterhez és a honvédség főparancsnokához.⁴⁰ A hadbíró, a katonai ügyészt és a fosztogatások ügyében kiküldött vizsgálóbizottság elnökét, Kruzsina Manó altábornagyot 1923 elején látszólag ok nélkül leváltották. Az őket váltó személyekről azonban hamar

³⁷ 1922 folyamán többször újabb neveket egészítette ki a feljelentést.

³⁸ Hadtörténelmi Levéltár. I. 31. HM 1930/eln.13. 1859. 2250. doboz. (A továbbiakban: HL I.31.) Ü. 13/33/II-154. Értesítés a M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyészétől. 1936. december. 30. 2-3.

³⁹ Fogarassy 1978. 27.

⁴⁰ Prónay II. 258-259. Amikor a zászlóalj helyett a soproni huszárezred parancsnoki állását ajánlották fel Prónay számára, visszautasított azt, mert nem kizárólag a hadseregbe való visszatérés volt a célja, hanem a saját ténykedésének igazolása is.

kiderült, hogy nem érdekük az igazság kiderítése. Schmitz Rezső, a csendőrség ügyésze 1923. június 22-én megszüntette az eljárást a tisztek ellen.⁴¹ Erre Prónay fellebbezést nyújtott be július 22-én, mire Schmitz júniusról augusztusra írta át a megszüntető határozat dátumát, és mint idő előtti, elutasította a fellebbezést.⁴² Mivel ez súlyos bűncselekmény, Schmitz csak úgy vállalkozhatott ennek végrehajtására, hogy tudta, nem büntetik meg érte, vagyis az okirat-hamisításra közvetlen vagy közvetett feletteseitől kaphatott utasítást. És valóban elkerülte a felelősségre vonást, mert Prónay Schmitz elleni feljelentését az illetékes parancsnok, Nagy Pál félretette, ezzel a tisztek és Schmitz is mentesült a számonkérés alól. Az akció célja világos volt: megmenteni a büntetéstől a kormányzóhoz, a kormányhoz és Gömböshöz hű tiszteket, és a hatalom biztos támaszaivá tenni őket. A kormányzó és Gömbös bizalmasa, Ranzenberger Jenő elleni eljárás a feljelentés félretételével zárult első fokon.⁴³ A döntés ellen fellebbezést nyújtott be Prónay, a honvéd koronaügyész azonban azt, mint alaptalant, elutasította.⁴⁴

Prónay ügyvédje útján több beadványban igyekezett bizonyítani, hogy a számára kedvezőtlen döntések és az eljárások során elkövetett szabálytalanságok hátterében egy titkos társaság áll. Lehetetlen küldetésre vállalkozott. Tézisét, hogy az EKSz járt volna közbe ügyészek, bírák útján a tisztek védelmében, nem is sikerült hitelesen bizonyítania. (Igaz, mint egykor aktív EKSz-tag, jól ismerhette a társaság érdekérvényesítő képességét.) Ennek tisztázása az EKSz iratai híján – figyelembe véve, hogy az ilyen akciókra vonatkozó utasítások feltehetően szóban történtek – lehetetlen, az azonban egyértelmű, hogy magasabb szintről avatkoztak be Prónay bírósági ügyeibe egyes személyek védelmében. A Ranzenberger testvérek például 1919-től az 1930-as évek közepéig kormányzó szűkebb környezetéhez tartoztak, Viktor Horthy testőrségét is vezette, Jenő pedig a kormányzó katonai kabinetirodájában volt beosztott, majd 1928. november 15-től a magyar katonai hírszerzést és kémelhárítást irányította, s egészen 1933. május 1-jéig állt a HM VI.–2. (hírszerző és kémelhárító) osztály élén. És hogy Schmitz nem volt ártatlan, bizonyítja az a tény, hogy

⁴¹ *Esti Kurir*. 1926. június 20. 5. „Prónay bizonyítani akarta, hogy Nagy Pál tábornok Léderer Gusztávot és társait megmentette a nyugatmagyarországi fosztogatások miatt rájuk váró büntetéstől”. Schmitz Rezső arra hivatkozva hozta meg a döntést, hogy a tisztek nem büntethetők, mert az állam megtérítette a károkat. Ez valójában csak részlegesen történt meg, nem készült tételes felmérés, hogy kinek mivel tartoznak a felkelők. Gr. Erdődy Lajos örökösei gr. Széchenyi Miklós vezetésével éppen az ingóságok visszaszolgáltatásának elmaradására hivatkozva nyújtottak be keresetet Prónay ellen 1930-ban. Az ügy az Ítéltábláig jutott, és miután ott is elutasították a keresetet, Széchenyi nem fellebbezett, így az ítélet jogerőre emelkedett. Lásd: MOT hírek, 1930. november 6. 26-27.

⁴² Uo., HL. I. 31. Prónay észrevételei a honvédelmi miniszternek, 1927. szeptember 13.

⁴³ HL. I. 31. Ü. 1979/1922. A M. Kir. budapesti 1. honvéd vegyes dandár parancsnokának, mint illetékes parancsnoknak a határozata. 1923. augusztus 30. A döntést úgy indokolták, hogy nem lehet Prónaynak a becsülete elleni támadást látni abban, hogy Ranzenberger Jenő kételkedett abban, hogy a karlista csapatok ellen, a kormányzóra megsegítésére készült volna indulni.

⁴⁴ HL. I. 31. A honvéd koronaügyész határozata. 1924. január 31.

amikor hatóság előtti rágalmazás vétsége nyomozást indított a budapesti királyi főügyész helyettese Prónay ellen,⁴⁵ az eljárás ítélet nélkül, annak idő előtti megszüntetésével ért véget.

A nyug. alezredes és a korábbi évek pereiben rendszeresen ellene valló Ranzenberger Viktor testőr őrnagy közötti ellenségeskedés 1928. január 15-én tettelegességgig fajult: a belvárosi Kossuth Lajos utcában egy rövid és feszült párbeszéd után Prónay bottal ütött Ranzenberger felé, mire az kardot rántott, és két helyen megvágta Prónay karját. Prónay erre revolvert fogott ellenfelére, és így várták meg a kiérkező rendőrséget.⁴⁶ A testőr őrnagy másnap segédek útján provokálta, mire Prónay válaszában utalva arra, hogy ellenfele kétszer tiszteletéről biztosította, amikor provokálta, miközben a becsületsértési perekben ellene vallott, fenntartotta véleményét, hogy az említett okok miatt „leromlott a lovagias megbízhatósága”. Ezért nem volt hajlandó lovagias tárgyalásokat folytatni kihívójával, de a párbajt, az ellene kibocsátott tiszti parancsok ellenére is felajánlotta számára. A hírlapi közleményben ezen kívül említést tett még Prónay a pénztárkönyvek meghamisításáról és pénzek elsikkasztásáról, amelyek szerinte ellenfelének tudtával történtek.⁴⁷

Ranzenberger Viktor ekkor könnyű testi sértés és rágalmazás címen tett feljelentést Prónay ellen. Az előbbi eljárás pár hónap alatt lezárult: Prónayra 80 pengős büntetést rótt ki az Ítéletőrtábla,⁴⁸ az utóbbi feljelentésből viszont a korszak egyik legnagyobb pere alakult ki. Az elsőfokú eljárás során 150 tanút hallgattak ki, aminek köszönhetően óriási mennyiségű, a történettudomány számára is rendkívül értékes iratanyag gyűlt össze a nyugat-magyarországi felkelésről. Bár Prónayt első, másod- és harmadfokon is elítélték, de az Ítéletőrtábla és a Kúria ítélete jóval kedvezőbb volt Prónay számára, hiszen eltörölték a 6 hónapos fogházbüntetést, és az első fokon kirótt, mintegy 17000 pengő helyett „mindössze” 3050 pengőt kellett fizetnie.⁴⁹ A Kúria 1932. június 8-i ítéletének indoklásában kifejtette, hogy egyes újabb pénztárkönyvek eltűnése és a régebbiekben megállapított kettős könyvelés aggályos, az alperes érvelését pedig – miszerint az említett pénztárkönyveket szándékosan eltűntették, illetve meghamisítottak volna, hogy ezzel Ranzenberger ártatlanságát és Prónay állításainak valótlanosságát igazolják – nem fogadta el.⁵⁰ A feltűnően súlyos elsőfokú ítélet értelmezhető egyfajta figyelmeztetésként a hatalom részéről a legitimista törekvések mellé álló Prónay számára. Az ítélet az elszegényedett, évek óta pereskedő, és a szűk elitnek rendszeresen kellemetlenségeket okozó

⁴⁵ HL. I. 31. A Budapesti Királyi Ügyészség elnökhelyettesének levele. 58123/k. ü. 1924. 1924. június 28.

⁴⁶ *Magyarország*, 1928. január 17. 9., MOT hírek 1929. március 8. 20-21.

⁴⁷ *Magyarország*, 1928. január 24. 4.

⁴⁸ MOT hírek, 1929. szeptember 27. 22.

⁴⁹ Fogarassy 1978. 38-40.

⁵⁰ HL I.31. Ü. 13/33/II-154. Értesítés a M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyészétől. 1936. december. 30. (Ehhez csatolták a 7735/1928. számú per, a Prónay-Ranzenberger per ítéleteit, azok indoklásaival.) 20.

Prónay megtörését célozta. Hogy az évek óta tartó pereskedése folytán elszegényedett Prónayt mennyire megviselte volna anyagilag egy 17 000 pengős büntetés, és mennyire súlyosan érintette egy 3050 pengős büntetés is, az egy 1928-ban írt leveléből derül ki. A hivatalos dokumentumokon a vagyoni helyzetére az 1920-as évek második felétől kezdve rendszerint „vagyontalan” feltüntető nyug. alezredes abban a levélben egy 320 pengős büntetés befizetésének elhalasztását kérte mindaddig, amíg a kormány nem rendezi véglegesen a hadikölcsönök ügyét, ideiglenesen pedig hajlandó lett volna 1000 korona névértékű 6%-os hadikölcsöneit, mint biztos jelzálogot, az ügyészségnél letétbe helyezni. Állítása szerint ugyanis a teljes összeg kifizetésére, mint vagyontalan, képtelen, tényleges alezredesi juttatását, amely a mindennapi megélhetését biztosítja, nem tudja nélkülözni.⁵¹ Azóta is folyamatosan zajlottak bírósági ügyei, így fizetnie kellett az ügyvédi költségeket, ebből kifolyólag pénz félretételére nem is gondolhatott. Prónay megélhetését, kiadásait csak felesége anyagi segítségével biztosíthatta.

A Kúria 1932-ben meghozott ítéletével azonban nem zárult le véglegesen Prónay Pál és Ranzenberger Viktor pereskedése. Nem sokkal azután az előző perben tett vallomásaikkal megvalósított hamis tanúzás címén Prónay feljelentést tett Ranzenberger, Dobolyi Lajos és Czirfusz Ödön ellen. Prónay azonban hiába intézett beadványokat a honvédelmi minisztériumhoz és a kormányzó katonai irodájának főnökéhez mint illetékes parancsnokhoz, hogy bizonyítsa Ranzenberger hamis vallomásait és érintettségét bűncselekményekben, feljelentését mint alaptalan 1933. június 16-án félretették, és ellene indult újabb per, rágalmazás címén.⁵² Esküdt ellenségével még 1944-ben is perben állt.⁵³

Említett tisztjei mellett Nagy Pál gyalogsági tábornokkal került leggyakrabban összetűzésbe Prónay, aki kétszer is feljelentette őt napilapokban közzétett, sértő nyilatkozatai miatt. Prónay már elvből sem szimpatizált a honvéd-főparancsnokkal, mert 1921. október 23-án Budaörsnél az „antikarlista” csapatok parancsnokaként tűzparancsot adott a király katonáira. Azt követően pedig, hogy Nagy a volt tisztjeivel folytatott perében törvénytelenséget elkövető Schmitz Rezsőt – és ezáltal tisztjeit – megmentette a büntetéstől, illetve titkos tiszti parancsokat bocsátott ki ellene, végképp megromlott a viszonyuk. Prónay a parancsok kapcsán az érvényes Becsületügyi Szabályzatra hivatkozott, a titkos parancsokat azzal ellentétes szelleműeknek ítélte, mert Nagy Pál beavatkozott a lovagias ügyek

⁵¹ BFL. VII. 18. d. 5/641/1925. Prónay Pál kérelme a Budapesti Királyi Ügyészséghez. 1928. június 6. 66.

⁵² HL I.31. Ü. 13/33/II-154. Értesítés a M. Kir. Csendőrség felügyelőjének ügyészétől. 1936. december. 30.

⁵³ Prónay III. 310-311.

elintézésébe. Prónay az EKSz korlátlan kiszolgálójának tartotta Nagyot, aki a politikai elit szűk köréhez tartozó tiszteket szorult jogi helyzetükből kimentette.

Nagy Pál először Prónay 1924. augusztus 9-én több napilapban közzétett nyilatkozatai⁵⁴ miatt tett feljelentést rágalmozás címén. Ezekben azt állította Prónay, hogy koholt, ferdített vádak alapján hoztak tiszti parancsot ellene, és Nagy felhasználta volna ellene az ún. Deme-féle aktákat, ha azok utalást tartalmaztak volna arra vonatkozóan, hogy neki is köze van az 1921. őszi felkelés során elkövetett fosztogatásokhoz. Az iratokban azonban nem volt rá nézve terhelő adat, sőt éppen ő jelentette be a fosztogatásokat, amelyeket aztán a hivatalos apparátus Nagy Pállal az élen, eltussolt.⁵⁵ Mivel a hivatalos apparátusra is tett megjegyzést Prónay, a HM is feljelentette őt, így a három lapban közzétett nyilatkozatai miatt hat rendbeli rágalmozás címén folyt eljárás ellene. Prónayt első fokon kéthavi fogházbüntetésre és 630 pengő pénzbüntetésre ítélték, állításait ugyanis nem találták megalapozottnak. Prónay fellebbezett az ítélet ellen.⁵⁶ Az Ítéletábla több szabálytalanságot tárt fel a büntetőtörvényszék eljárása kapcsán, többek között azt, hogy több állításának bizonyítását sem engedélyeztek számára, ezért új eljárásra kötelezték a büntetőtörvényszéket.⁵⁷ Az azonban a felperes 1927-ben bekövetkezett halála miatt már nem számított kiemelt ügynek, az eljárás vontatottan haladt, végül az eljárást Horthy amnesztiája folytán 1930-ban megszüntették.⁵⁸

1925-ben újból rágalmozás miatt tett feljelentést Prónay ellen a Honvédség főparancsnoka, miután *A Nép* című keresztényszocialista napilapban közzétett nyilatkozatában ismét Nagy Pált sértő állításokat tett Prónay. Azt állította, hogy a főparancsnok az objektivitást mellőzve, részrehajlóan járt el ügyeiben.⁵⁹ Prónayt első fokon pénzbüntetésre (2400 pengő) ítélték. Fellebbezett a döntés ellen, Tábla egyik tárgyalásán elkövetett rendzavarása miatt 320 pengőre büntették.⁶⁰ Szorult anyagi helyzete miatt kedvezően érintette Prónayt, hogy erre a perére is vonatkozott Horthy 1930. március 1-jei amnesztiarendelete. Ezt az eljárást is több, az igazságszolgáltatási apparátus részrehajlását, befolyásoltságát bizonyító szabálytalanság kísérte. A büntetőtörvényszék ezúttal helyt adott Prónay bizonyítási indítványainak, az ahhoz szükséges iratokat azonban a polgári bíróság kérése ellenére sem volt hajlandó átküldeni a katonai bíróság, köz- és államérdekre

⁵⁴ *Esti Kurir*, 1924. augusztus 9. 4. „A Deme-féle akták a nyugat-magyarországi fosztogatásokat tartalmazzák” címén megjelent közleményt más cím alatt, de megjelentette Prónay a Magyarországon és a Világban is, néhány nappal később pedig a Népszavában is közölte.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ BFL. VII. 18. d. 5/483/1924. A büntetőtörvényszék ítélete, 1927. március 4. 13-19.

⁵⁷ Uo. Az Ítéletábla határozata, 1928. május 23. 20-21.

⁵⁸ A kormányzó megválasztásának 10. évfordulóján több száz elítélt részesült amnesztiában.

⁵⁹ *A Nép*, 1925. június 11. 4.

⁶⁰ BFL. VII. 18. d. 5/641/1925. 32-62.

hivatkozva, holott a kért iratanyaggal kapcsolatban korábbi pereknél ez nem merült fel.⁶¹ Abban is feltételezhető hátsó szándék, hogy miután Méhes Ignác törvényszéki bíró egyes volt tisztjeinek a titoktartási kötelezettség alól való feloldását kérte⁶² a vitás nyugat-magyarországi ügyekre vonatkozóan, a csendőrség felügyelőjének ügyésze elutasító véleményének hatására a HM elutasította a kérést.⁶³

Az említett szabálytalanságok után véleményem szerint kijelenthető, hogy a polgári és katonai igazságszolgáltatás egyes döntéshozóit több alkalommal befolyásolták feletteseik Prónay pereskedése során.

3.Prónay Pál és a jobboldali radikalizmus

Prónay jobboldali radikális meggyőződése nem pusztán az összeomlást követően hatalomra jutó kormányokkal, és a proletárdiktatúrával összefüggő események, intézkedések (Tisza István megölése, a hadsereg 1918. novemberi szétesése, katonatanácsok alakulása, szocializálás, internacionalista gondolkodásmód), és a személyes sorsára hatást gyakorló fejlemények (katonai pályájának bizonytalanná válása, közel 80 ezer koronás vagyonának zárolása, fegyverének elvétele)⁶⁴ elutasításában gyökerezett. Prónay legkésőbb a háború idején, 1915-ben kapcsolatba került az agráriusok körébe tartozó Szemere Miklóssal,⁶⁵ akit a magyar fajvédő irányzat egyik megalapozójának is tartanak.⁶⁶ Szemere politikai nézetei, elképzelései hatottak az ekkor karsérülése miatt hónapokon át Badenben, majd Bécsben gyógyuló és Szemere társaságába járó huszártiszt gondolkodására.

Prónay 1918 őszén, a frontról hazatérve kezdettől ellenszenvvel figyelte a kibontakozó új politikai rendszereket. Mivel 1919. április–május folyamán még nem látott reális esélyt a proletárdiktatúrával szembeni sikeres fegyveres ellenforradalmi megmozdulásra, május elején Bécsbe utazott, hogy csatlakozzon az ottani, főként arisztokraták és katonatisztek részvételével zajló antibolsevista szervezkedéshez. Május végén útnak indították Bécsből az első tiszti csoportot Prónayval a soraiban Szegedre, ahol felkérték az első tiszti törzsszázad

⁶¹ HL. I. 31. A honvéd törvényszék vezetőjének levele a honvédelmi miniszternek. 1927. július 8.

⁶² HL. I. 31. Méhes Ignác levele a büntetőtörvényszéktől a honvédelmi miniszternek. 1926. november 4.

⁶³ HL. I. 31. A M. Kir. Csendőrség felügyelője ügyészének levele a honvédelmi miniszternek. 1927. február 22. A HM a Bp. 204.§-ára hivatkozva elutasította a kérelmet.

⁶⁴ Prónay II. 34–40.

⁶⁵ Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918)*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2003. 305. A továbbiakban: Szabó 2003.

⁶⁶ Gyurgyák 2012. 235.

vezetésére. A Prónay–különítmény néven elhíresült alakulat a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnökének az utasítására 1919 augusztusában kezdett megtorló, büntető akciókba a proletárdiktatúra exponensei, fenntartói, karhatalmi alakulatai ellen, amelyeknek ártatlan személyek is áldozatul estek. Soós Károly altábornagy a kincstári pénzek lefoglalását is adta utasításba.⁶⁷ Érdemeinek elismerése nem maradt el: egységére kiemelt, megkülönböztetett figyelem irányult, és a parancsnok a katonai ranglétrán is fokozatosan haladt előre: 1920 májusában őrnaggyá, 1920 októberében pedig alezredessé léptették elő. Az 1920-ban vadászászlóaljja, egy évvel később pedig csendőr-tartalékszázlóaljja átszervezett Prónay–különítmény működésének vizsgálata azonban nem tartozik közvetlenül dolgozatom időkeretéhez, ezért ettől ezúttal eltekintek.

Ami Prónaynak a jobboldali radikalizmus meghatározó szervezeteihez való viszonyát illeti, fontos megjegyezni, hogy alapítója volt a MOVE-nak és a Szegeden 1919 júliusában megszervezett befolyásos jobboldali titkos társaságnak, az EKSz-nek is, de egyéb elfoglaltságai miatt egyik szervezet munkájában sem játszott fontos szerepet. Az EKSz-ben a korábban már említett okok miatt passzivitásba helyezték, ezért Prónay a nacionalizmust, revizionizmust és antiszemitizmust hirdető Ébredő Magyarok Egyesületéhez közeledett.⁶⁸ Ismertsége folytán és a fajvédők körében élvezett népszerűséget kihasználva MOVE-ban is csinálhatott volna karriert, de mivel az Gömbös és híveinek a befolyása alatt állt, és 1922-től a szervezet jellege is megváltozott – tevékenysége a sportra és a levanteoktatásra korlátozódott⁶⁹ – Prónay számára az ÉME maradt a lehetséges alternatíva. Az ÉME amellett, hogy számos egykori különítményes tagja volt, alapvetően köztisztviselőkre támaszkodott, és az 1920-as évek elejére a magyarországi radikális jobboldal legnagyobb tömegszervezetévé vált.⁷⁰ Prónay így egy más jellegű bázisra támaszkodva harcolt tovább céljaiért. 1921. december 18-án, a szervezet második országos közgyűlésén az ÉME nyolc alelnökének egyikévé Prónay Pált választották, az egyesület vezetőségében ő és Hir György képviselték a tisztikart. A szervezet országos elnöke Pálóczi Horváth István lett, társelnökeivé gr. Széchenyi Viktort és dr. Hegedűs Györgyöt választották.⁷¹ Prónay az egyesületben végzett tevékenységéről visszaemlékezéseiben megemlítette, hogy nem igazán volt kedvére, mert „főleg szónoklásokból és propagandából” állt.⁷²

⁶⁷ Prónay II. 161-162.

⁶⁸ *Ébredő Magyarország*. 1920. január 1.18.

⁶⁹ Gyurgyák 2012. 204.

⁷⁰ Zinner 1989. 144.

⁷¹ Uo. 137.

⁷² Prónay III. 306.

Az ÉME alelnökeként Prónaynak fontos szerep jutott a szervezet Nemzetvédelmi Főosztályának (N. F.) megszervezésében, a volt különítményparancsnok pedig 1922 tavaszát és nyarát a vidéki alapszervezetek kiépítésének segítségével töltötte, a szervezés állítása szerint a Nyírségben, Kecskeméten és a Ferencvárosban járt különösen nagy sikerrel.⁷³ Prónay két éven keresztül járta az országot az ÉME vezetőivel, amelyek során az ÉME programját ismertették, és toboroztak tagokat az ÉME és a N. F. számára. A nemzetvédelmi osztályok 1922 áprilisától szigorúbb hatósági felügyelet alá kerültek, tagjaikat ugyanis több merénylettel hozták összefüggésbe: az Erzsébetvárosi Demokrata Kör nyolc halálos áldozatot követelő felrobbantásával, a csongrádi bombamerénylettel, valamint a francia és csehszlovák követség tervezett felrobbantásával. Az aktivizálódás előzménye az volt, hogy március 2-án az ÉME N. F. utasítást adott 10 budapesti nemzetvédelmi osztály számára, hogy tevékenységük jellegét változtassák az addigi „defenzíváról” „offenzívára”.⁷⁴

Az említett merényletekhez hasonló események megszorodtak 1922 nyara és 1923 eleje, az ÉME N. F. Rakovszky Iván belügyminiszter általi feloszlata közötti időszakban. Kalandor tervek Csehszlovákia meggyengítése céljából is születtek: 1922. március végén a Prágából Pozsonyba érkező Tomaš Garrigue Masaryk csehszlovák köztársasági elnök felrobbantására készültek, megfelelő előkészítés híján azonban a terv kivitelezésére nem volt esélyük. Az ébredőkhöz köthető merényletekre a kisantant államok vezetői is felfigyeltek, és felhasználták azokat a horthysta Magyarország elleni nemzetközi propagandájukban: szeptemberben kirakatper kezdődött Bukarestben 21 vádlottal, akiket azzal gyanúsítottak, hogy a román királyi pár felrobbantására készültek. A vádlottak közül 7-en voltak jelen, őket 5-8 évre ítélték, de távollétükben elítélték az ÉME N. F. vezetőit, így Prónayt is, akiket a merényletterv szellemi atyjainak véltek az őrizetbe vett személyekből kicsikart vallomások alapján. Az mindenesetre tény, hogy a 7 vádlott egyike sem volt az ÉME tagja, és a román bíróság sem tudta kétséget kizáróan bizonyítani, hogy a bármelyikük is kapcsolatban állt volna az ÉME vezetőségével.⁷⁵

1922 őszétől a román és a csehszlovák sajtó mellett egyes zágrábi lapok is a magyar irredenták fantasztikus terveitől voltak hangosak. Az ÉME, Héjjas Iván, Gömbös, Prónay és Horthy személye szinte valamennyi ilyen újságcikkben felbukkant. Egy 1923. februári cikkben például arról írtak, hogy az Ébredők 200 000 fővel fognak támadást indítani a Felvidék visszafoglalására, és az előkészületek során már két hónappal korábban 200 kém

⁷³ Uo.

⁷⁴ Zinner 1989. 166.

⁷⁵ Uo. 177-178.

küldtek.⁷⁶ A *Slovenská Politika* egyik májusi számában arról írtak, hogy Gömbös, Prónay és Héjjas puccsot készítenek elő Magyarországon, amelynek célja a kormány megbuktatása, Horthy vezetésével katonai diktatúra kikiáltása, ezek megvalósítása után pedig hadat fognak üzeni Csehszlovákiának és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságnak.⁷⁷

A bukaresti pernek és a realitást nagyvonalúan kerülő újságcikkek kapcsán érdemes a nemzetközi háttérrel is megvizsgálni. A cikkek megjelenése ugyanis egybeesett azoknak a tárgyalásoknak az időpontjaival, amelyeket a magyar kormány a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozás, illetve a népszövetségi kölcsön felvétele érdekében folytatott. A kisantant vezető politikusainak nyilvánvalóan nem állt érdekükben Magyarország kitörése a nemzetközi elszigeteltségből. Érdekes módon azonban így egy platformra kerültek az ÉME-vel, amely a francia és csehszlovák követség ellen tervezett merénylettekkel igyekezett rontani a magyar kormány tárgyalási pozícióit, arra törekedve, hogy Magyarország elkerülje a katonai mellett az ország pénzügyi felügyeletét is.⁷⁸

1922-ben az N. F.-nak az egyesületen belüli önállósulása és ezzel összefüggésben több tagjának az 1922. júliusi karácsfai puccskísérletben való részvétele, valamint az 1922 májusában és júniusában tartott nemzetgyűlési választásoknak a radikális jobboldali körök számára kedvezőtlen eredménye (a vártnál kevesebb ébredőt tudtak bejuttatni a parlamentbe az Egységes Párt jelöltjeként) hónapokon át elhúzódó válsághoz vezetett a szervezetben. Az 1923 júniusában lezajlott választmányi ülésen az elhangzott kritikák miatt az ÉME igazgatósága lemondott, és távozott a szervezet országos elnöke, Pálóczy-Horváth István és társelnöke, Hegedűs György is. A decemberi rendes közgyűlésig egy öttagú intézőbizottság irányította a szervezetet, amelynek tagja lett Sármezey Endre, Héjjas Iván, Herkély Tibor, Prónay Pál, és helyet kapott benne az ÉME addigi társelnöke is.⁷⁹

1923 őszétől, az egyesület viszonyainak és vezetőinek megismerése után Prónay már az ÉME-t sem tartotta teljesen alkalmasnak Prónay az országnak a „szegedi gondolat” jegyében történő nemzeti és keresztény alapokon történő újjászervezésére, a N. F. feloszlásával párhuzamosan pedig csökkent az aktivitása az ÉME-ben. Prónay szerint meglehetősen mérsékelt politikát folytatott a szervezet élén Pálóczi Horváth István korábbi elnök, aki a miniszterelnök bizalmasa volt, valamint az 1923 decemberében országos elnökké választott

⁷⁶ MTI – Bizalmas értesítések. 1923. február 14. 1.

⁷⁷ MTI – Bizalmas értesítések. 1923. május 1. 1.

⁷⁸ Zinner 1989. 169. Az akciók a népszövetségi kölcsön felvétele ellen irányultak.

⁷⁹ *ÉME története*. 14.

Eckhardt Tibor⁸⁰ is, aki Gömbös embere volt. Prónay azt is problematikusnak tartotta, hogy számos szélhámos és megbízhatatlan személy került az egyesületbe, részben a konszolidációra és a jelentős szélsőjobboldali tömegszervezetek gyengítésére törekvő kormány megbízásait végrehajtó dr. Hetényi Imre főkapitány-helyettes, a rendőrség politikai osztályának vezetőjének jóvoltából. Prónay az egyesület anyagi lehetőségeivel kapcsolatban is megfogalmazta elégedetlenségét.⁸¹

Az ÉME tagságával való elégedetlensége, egyes jobboldali radikális akciók kudarcai és a kormánynak az ÉME működését akadályozó rendelkezései miatt Prónay egyre kevésbé vett részt aktívan az egyesület életében. A fajvédő képviselő Ulain Ferencnek a német nemzetiszocialistákkal való tárgyalása egy esetleges bajorországi és magyarországi puccs előkészítéséről és a Bethlen-kormány megbuktatásáról azonban élénken foglalkoztatta. Amikor 1923. augusztus 16-án egy Friedrich Döhmel nevű német személy – akit állítása szerint a nemzetiszocialisták küldtek a szervezkedés segítése céljából Magyarországra – az ÉME székházába látogatott, Prónay nagy érdeklődéssel fogadta a vendéget.⁸² A rossz anyagi helyzetben levő Döhmel azonban Magyarországra érkezve hamar kapcsolatba került a rendőrséggel, és mert nem akart részt venni a kockázatos és bizonytalan kimenetelű akciókban, anyagi juttatás fejében a rendőrség politikai osztályának kezdet átadni információkat, segítve a szervezkedés felgöngyölítését.⁸³ Az Ulain-féle szervezkedés 3 fő irányítóját november 7-én őrizetbe vette a rendőrség.⁸⁴ Az, hogy a németek egy olyan megbízhatatlan személyt küldtek, mint Döhmel, világosan jelzi szándékaik komolytalanságát, a puccskísérlet előkészítetlenségét és kalandor jellegét. És figyelmeztetés volt a magyar szélsőjobboldal vezetői számára is, akik a hírhedt Trebitsch-Lincoln Ignác 1920. évi missziója után újból egy nemzetközi szélhámos segítségével kíséreltek meg nagyszabású nemzetközi politikai akciót végrehajtani.

Eckhardt Tibort egy évvel később, az ÉME kongresszusán újra országos elnökké választottak. 1924 decemberében Prónay annak ellenére is helyet kapott az elnökségben, hogy nem tartozott a Gömbös–Eckhardt-féle politikai érdekcsoport szűk köréhez.⁸⁵ Távozását –

⁸⁰ Uo. 14-16.

⁸¹ Prónay III. 307-309.

⁸² PIL. IX. 685. 1/8. Jelentések az ÉME szervezkedéséről Nyugat-Magyarországon, Budapesten és Salgótarjánban. 1923-1928. 5-6.

⁸³ Lévai Jenő: *Magyar fajvédők a hitlerizmus bölcsőjénél*. Budapest, 1938, Globus Ny.. 188-189.

⁸⁴ Uo. 25-34. Az őrizetbe vett személyek dr. Ulain Ferenc, dr. Szemere Béla és Bobula Titusz voltak.

⁸⁵ *Ébredő Magyarok almanachja*, 1925. Szerk. ifj. dr. Liszt Nándor. Kiadja az ÉME-nek a debreceni csoportja. Debrecen, 1924. 92.

amelyet már régebb óta tervezett – a Beniczky-ügy⁸⁶ segítette elő: a kormányzó megsértése miatt jobboldali szervezetek nagyszabású szimpátiatüntetésre készültek Horthy mellett, és az ÉME igazgatósági ülésén is előterjesztést nyújtottak be a demonstráción való részvétel mellett, de hangsúlyozták, hogy kizárólag a kormányzó – s nem a kormány – mellett nyilvánítanak ki szimpátiájukat. Prónay szerint viszont ez az ügy a regnáló kormány számára volt a legfontosabb, amely a mellettük való kiállásként is értelmezhetné a felvonulást, és egyébként is érdemes lenne megvárni a bíróság döntését. Prónay azt is világossá tette felszólalásában, hogy ha az ÉME részt vesz a demonstráción, ő kilép az egyesületből.⁸⁷ Mivel Eckhardt az ÉME csatlakozása mellett döntött, és részt is vett a június 11-i 40 ezres demonstráción, Prónay elhagyta az ÉME-t. A felvonuláshoz való csatlakozás elutasítása valójában csak ürügyet szolgáltatott a kilépéshez, ezzel kapcsolatos döntését feltehetően már régebben meghozta, az Ébredők ugyanis a miniszterelnöki palota előtt éppen Bethlen távozását követelték, így részvételük legkevésbé sem volt a kormány politikája melletti kiállásként értelmezhető.⁸⁸

Prónay gondolkodása, világképe a későbbiekben sem változott, de az 1920-as évek végétől a legitimista törekvések támogatásához képest valamelyest háttérbe szorult jobboldali radikális meggyőződése. Ám miután az 1930-as évek végén felismerte, hogy figyelembe véve a külpolitikai helyzetet, Ottó főherceg trónra jutására minimális esély sem mutatkozik, az 1938. tavaszi belpolitikai fejlemények pedig elégedettséggel töltötték el, ismét jobboldali radikalizmusa került előtérbe. Régi ellenforradalmár társaival, akikkel rendszeresen összejárt, az 1938. április 12-i összejövetelen elhatározták egy új szervezet létrehozását. Dr. Somogyi Béla beszédében egy pártok fölött álló szövetség tervét hirdette meg, amely a szegedi gondolat erőteljesebb érvényesítését lett volna hivatott szolgálni.⁸⁹

A Magyar Fajvédők Országos Szövetsége (MFOSz) nevű egyesület megalapítására április 28-án, a Gellért Szállóban került sor, elnöke azonban nem Prónay lett, ahogyan eredetileg tervezték, hanem Héjjas Iván.⁹⁰ Az alapszabály a keresztény-nemzeti tömegek koncentrációját jelölte meg célként az MFOSz számára,⁹¹ a szövetség azonban alapvetően a

⁸⁶ Beniczky Ödön 1925. május 31-én „Az Újság” című lapban (5-7. oldal) közzétette a katonai ügyészség előtt tett vallomását, amelyben Horthy Miklóst egy tréfásnak szánt elszólása kapcsán összefüggésbe hozta Somogyi Béla és Bacsó Béla megölésével, a gyilkosság megrendelőjének állítva be a kormányzót. Ezért kormányzósértés címén elítélték: 2 éves börtönbüntetést szabtak ki rá.

⁸⁷ *Magyarság*, 1925. június 9. 11.

⁸⁸ *A Nép*, 1925. június 13. 1-2., *Magyarság*, 1925. június 13. 3. Az ébredők „Le a kormánnyal!”, „Abzug (Távozz) Bethlen!” jelszavakat skandálták, amikor a miniszterelnökség palotája előtt vonultak.

⁸⁹ *Új Magyarság*, 1938. április 13. 9., MOT hírek – 1938. április 14. 7.

⁹⁰ Gyurgyák 2012. 210.

⁹¹ *Magyar Fajvédők Országos Szövetsége alapszabályai*. Budapest, 1938, Stádium Ny. 3.

volt szegediek és nyugat-magyarországi felkelők szervezett keretek között való összefogására törekedett. A szövetség csak kezdetben fejtett ki aktív tevékenységet, később – felismerve, hogy a kormánypárt és az általuk elutasított nyilas mozgalom mellett csekély a mozgásterük – csak szűkebb körű összejöveteleket tartottak. A kezdeti lelkesedés által hajtott gyűlések szónoklataiban rendszerint megjelent az az érvelés, hogy az 1919-es szegedi társaság volt a „magvetője a jobboldali eszméknek”, amelyek csak 1938-ban kezdtek igazán kibontakozni Magyarországon.⁹²

Ez az érv muníciót adhat azon történészek számára, akik az 1920-as évek elejének és az 1930-as évek második felének jobboldali radikalizmusa között kontinuitást látnak, én azonban, csatlakozva Romsics Ignáchoz, úgy látom, hogy ez az érvelés nem állja meg a helyét, mert a személyi kontinuitás ugyan elvétve megfigyelhető, az ország jobbra tolódásban azonban a külpolitikai hatások sokkal inkább meghatározóak. A szónokoknak ez az érvelése inkább retorikai túlzásként, saját szerepük igazolására való törekvésként értékelhető.

4.Prónay és a legitimizmus

Prónay az 1920-as évek második felében a legitimista táborhoz közeledett, a szabad királyválasztó tábortól ugyanis nemcsak személyi, de elvi ellentétek is elválasztották. Az öntörvényű, kompromisszumokra ritkán hajlandó Prónay eleinte nem a már működő legitimista egyesületekhez, pártokhoz (Nemzeti Összetartás Társaskör, Szent Korona Szövetség, Keresztény Gazdasági és Szociális Párt) csatlakozott, hanem újabb és újabb kísérleteket tett önálló szervezetek létrehozására, amelyeknek irányvonalát, és a cél eléréséhez választandó utat, módszert maga jelölhette ki.

1929 decemberében arról adott hírt az MTI, hogy Prónay Pál Horthy István nyug. lovassági tábornokkal, a kormányzó bátyjával a Gömbös Gyula honvédelmi államtitkár támogatásával létrehozott Országos Frontharcos Szövetséggel (OFSZ) szemben újabb frontharcos szervezetet⁹³ kíván alakítani, amelyhez keresztények, zsidók, szociáldemokraták csatlakozását is várják.⁹⁴ Részletes elképzeléseit egy Lukácsovich Lajos által készített hírlapi

⁹² MOT, 1938. május 9. 32. Dr. Somogyi Béla és Héjjas Iván is összekötötte beszédében a kezdetek és a '30-as évek második felének jobboldali radikalizmusát.

⁹³ A frontharcos szövetség, amely majd minden korabeli európai államban működött, a világháborút megjárt katonák szervezete volt, a katonai szellem ébrentartását szolgálta, és igyekezett szociális segítséget nyújtani az egykori frontkatonáknak.

⁹⁴ MTI – Lapszemle. 1929. december 11. 31.

interjúban fejtette ki Prónay: mondandóját az OFSZ kritikájával kezdte, amely – állítása szerint – tetemes összeget kért tagjaitól igazolványokra, jelvényekre, ahelyett, hogy szociális támogatást nyújtana megélhetésükhöz, és a függetlenség kritériumának sem felel meg, mert gyakorlatilag a MOVE egyik alosztályaként működik.⁹⁵ A közeli jövőben megalakuló szervezetük ezzel szemben munkalehetőséget fog kínálni a munkanélküli frontharcosoknak, és követelni fogja a katonák által a frontra jegyzett, továbbá a hadiözvegyek és hadiárvaik hadikölcsőneinek 100 %-os valorizációját. Ezeken kívül követelni fogják az álláshalmozások megszüntetését annak érdekében, hogy a frontharcosok számára megfelelő képviselőt lehessen biztosítani a községi képviselőtestületekben, törvényhatósági bizottságokban és a Felsőházban. Ez utóbbi követelés már sejtette, hogy nem pusztán a szociális érzékenység vezette Prónayt és társait, amikor új frontharcos szervezet alapítását vették tervbe, hanem a frontharcosokra alapozva kívántak bázist teremteni egyéb céljaik megvalósításához, és a frontharcosokon keresztül kívántak országszerte pozíciókat szerezni. Prónay és társai 1930. március 16-ra tervezték a szövetség zászlóbontó gyűlését, a fővárosi főkapitány azonban nem vette tudomásul a gyűlést, arra a kreált érvre hivatkozva, hogy az OFSZ tagjai rendzavarást okozhatnak, ezért annak megtartása nem lenne biztonságos.⁹⁶ Prónayék fellebbezését követően a belügyminiszter is betiltotta a gyűlést. Prónayék tudomásul vették a döntést, az országos szervezkedést viszont folytatták.⁹⁷ Valójában azért nem engedélyezték a belügyi szervek a rendezvényt, mert bizalmas jelentéseknek köszönhetően már ismerték a szövetség legitimista hátterét, és ezért állandóan figyelték is a szervezkedés vezetőit. Egy nyári jelentésben a szervezet finanszírozóit is megnevezték: gr. Hunyady József, IV. Károly korábbi szárnysegéde és hg. Batthyány-Strattman László.⁹⁸

Bizalmas rendőrségi jelentések alapján rekonstruálható, hogy Prónay és volt felkelő társai, valamint néhány legitimista arisztokrata a restauráció és a revízió megkezdése érdekében fegyveres puccsra készültek 1930 májusában. Ezek a kalandor jellegű elképzelések a „Nyugat-magyarországi Felkelők Asztaltársasága”⁹⁹ vacsoráin érlelődtek ki. A tervek szerint Francia Kiss Mihály a Duna-Tisza közéről 1000 emberével rohanta volna meg a fővárost, a zsoldhoz szükséges 30000 pengőt pedig előkészített, eljátszott bankrablás útján és

⁹⁵ A kritika jogosságához kétség fér, hiszen az OFSZ csak 1929. október 5-én alakult meg, 2 havi működés után pedig még nem lehet hitelesen megítélni egy szervezet működését.

⁹⁶ MOT hírek, 1930. március 13. 10.

⁹⁷ *Magyar Hétfé.* 1930. március 17. 1.

⁹⁸ Ismeretlen szerzőtől származó rendőrségi jelentés. Debrecen, 1930. július 30. In: *Bethlen István titkos iratai*. s.a.r. és bev. Szinai Miklós és Szücs László. Budapest, 1972, Kossuth Könyvkiadó. 379-381.

⁹⁹ A hatóságok félrevezetését célzó elnevezés alatt összejáró társaságban Prónay vezetésével legitimista irányú szervezkedést folyt.

legitimista mágnásoktól (Hunyadi, Széchenyi Miklós gróf) teremttették volna elő. A puccs után ideiglenesen katonai és gazdasági diktatúrát kiáltottak volna ki. Kockázatossága és harcos jellege miatt a legitimista tábor nagy része határozottan elutasította a tervet, így elvetették.¹⁰⁰

1931 januárjában Prónay a IV. Károly által ezredessé előléptetett Ostenburg Gyulával megalapította az Országos Magyar Fasiszta Pártot (OMFP), amelynek felhívása világosan kinyilvánította célját: „revíziós gondolatban foglalt, Szent István koronájában egyesült magyar apostoli királyságért való küzdelem”. Kor-, nemi és valláskülönbség nélkül minden magyarra számítottak, ami Prónay esetében jobboldali radikalizmusának a háttérbe szorulására utalt. Székhelyük, csakúgy, mint a legitimista Magyar Nők Szent Korona Szövetségének, a Szentkirályi utca 32/b-ben volt.¹⁰¹ Két oka volt annak, hogy a Habsburg restaurációra törekvő Prónay és Ostenburg fasiszta pártot alapított: egyrészt imponált számukra a fasiszmus katonás jellege – a pártban egyenruhát viseltek, tisztelgési kötelezettséget vezettek be –, másrészt pedig a kisebb fasiszta csoportoknak a megnyerése, és a legitimizmus felé orientálása. Tehát nem fasiszta meggyőződésük motiválta őket a párt alapításánál. A parasztság számára azzal az ígérettel álltak elő, hogy a trónt majdan elfoglaló II. Ottó széles körű földreformmal fogja stabilizálni uralmát, híveiknek pedig a téli hetekben élelmiszert osztottak.¹⁰² A párt – amíg Ottó hazatérése elől el nem hárulnak az akadályok – ideiglenesen Albrecht főherceget szánta kormányzónak,¹⁰³ – a párt saját jelentőségét túlhaladó célokat is megfogalmazott. A rendőrségi jelentések nem minősítették komoly, a fennálló rendszerre veszélyes pártnak az OMFP-t. A párt 1931 májusára jelentőségét veszítette a kitartás és a szervezési tapasztalat hiánya, a személyi ellentétek, Prónaynak a pereivel való elfoglaltsága, a hívek számára nem világos célok és a legitimista arisztokrata köröknek a párttal szemben tanúsított passzív magatartása miatt. Prónaynak és társainak kezdeményezései nem a legitimista tábor aktívabb korszakára estek. A legitimista politikában, annak irányításában a '30-as évek elején egyfajta generációváltás érződött: az idősebb nemzedéket egy fiatalabb váltotta: Károlyi József, Sigray Antal, Hunyady József, Grieger Miklós és Pethő Sándor, akik 1933-ban kezdtek aktívabb, kezdeményező politizálásba.¹⁰⁴

¹⁰⁰ MOL K 149. BM VII. res. 1930-7-Szn2. 129. csomó. Szigorúan bizalmas jelentés a főkapitányhoz, 1930. május 21. 3-5.

¹⁰¹ *Magyarság*, 1931. január 13. 9.

¹⁰² *Magyar Hétfő*, 1931. február 3. 5.

¹⁰³ MOL K 149. BM VII. res. 1931-7-Szn4. 134. cs. Sz. b. jel. a főkapitányhoz, 1931. április 20. 7-8.

¹⁰⁴ Békés Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Vasszilvágy, 2007, Magyar Nyugat Könyvkiadó. 127-132.

Prónay 1931 júniusában egy másik, de nem legitimista párt, az Ellenzéki Blokk (EB) színeiben kívánt indulni a képviselőválasztáson. A parlamenti politizálást korábban elutasító Prónay hirtelen pálfordulásában közrejátszott az a tény is, hogy az akkor folyamatban levő perében első fokon 6 havi fogházra ítélték. Prónay amellett, hogy elképzeléseit szélesebb nyilvánosság előtt fejthette volna ki, a parlamentben felhozta volna a pereit során a hatóságok által elkövetett szabálytalanságokat, perbeli ellenfeleiről is elmondta volna véleményét, és a mentelmi jog is védte volna az esetleges jogerős fogházbüntetéstől. Az EB indulását azonban – 9 kisebb jobboldali tömörüléshez hasonlóan – meggátolták, miután ajánlásainak egy részét nem fogadta el a választási bizottság.¹⁰⁵

1932-1933 folyamán Prónay főként volt nyugat-magyarországi felkelőivel állt kapcsolatban, a legitimista irányultságú „Volt Felkelők Asztaltársasága” vacsoráin gyakran Lendvai István is megjelent. A társaság összeköttetésben állt Friedrich Istvánnal és híveivel is. A Szent Korona Szövetség elismerte Prónay csoportját, mint a legitimista mozgalom katonai különítményét.¹⁰⁶ Prónay csoportja 1933 őszén beolvadt a Szent Korona Szövetségbe, amelyben a nyug. alezredes a titkárság ügyeit intézte Keresztes Artúrral.¹⁰⁷ Prónay 1933-tól 1933-tól minden év november 20-án, Ottó főherceg születésnapján megjelent feleségével a rendszerint a Vigadóban megrendezett Ottó-vacsorán, amely a legitimista tábor legnagyobb éves rendezvényének számított. Az évtized végén, a jogfolytonosság visszaállítását kizáró külpolitikai fejlemények után már visszavonultabban élt Prónay. Csak volt felkelőivel tartotta a kapcsolatot, akiket 1941-ben Nemzetvédelmi Kereszttel¹⁰⁸ való kitüntetésre javasolt a kormányzónak.¹⁰⁹

5. Budapest ostroma: Prónay utolsó színrelépése

A világháborús felfordulás idején, a Szálasi-féle 1944. október 15-i nyilas hatalomátvételt követően, amikor a szovjet és román csapatok már Budapest ostromára készültek, az ekkor már a 70. életévét is betöltött nyugalmazott alezredes úgy érezte, hogy újra színre kell lépnie, és részt kell vennie Budapest védelmében. Az elgondolás, bár elsőre naivnak tűnhet,

¹⁰⁵ *Magyarság*, 1931. június 25. 5.

¹⁰⁶ MOL K 149. 1933-7-2350. 154. cs. Sz. b. jel. a főkapitányhoz. 1933. április 10. 42.

¹⁰⁷ Uo. Bizalmas értesülés a legitimista táborból. 101.

¹⁰⁸ 1940. december 11-én alapította a díjat a kormányzó.

¹⁰⁹ MOT hírek, 1941. június 28. 6.

valójában reális helyzetértékelés volt: a fővárost nem akarta elhagyni, és tisztában volt azzal, hogy a város szovjet kézre kerülése esetén olyan hatalom kezébe kerülne az irányítás, amely felelősségre vonná őt az 1919–1920-ban végrehajtott megtorlásokért, ezért a harc mellett döntött. Harccsoport alakításához kedvező alkalmat kínált Beregfy Károly honvédelmi miniszternek a *Miniszteri Rendelkezések* novemberi számában közölt előterjesztése, amely „különleges alakulatok” felállítására vonatkozó utasítást tartalmazott, a nemzetőrség ugyanis már nem tudott eleget tenni a megnövekedett feladatoknak. A rendelkezés végrehajtását Fekete-halmy-Czeydner Ferencre bízta.¹¹⁰ A szervezés november 3-án indult meg, Prónay az Apponyi téren (ma: Ferenciek tere) kezdett önkénteseket toborozni, de számított a mellette kitartó korábbi bajtársaira is, akik már szintén az idősebb generációhoz tartoztak: egykori vadászászlóalj-beli tisztjei is a negyvenes éveik végén jártak.¹¹¹ Prónay személyesen fogadta a jelentkezőket, és állította ki részükre az igazolványokat Kaplony utcai (ma: Henszlmann Imre utca) sorozóhelyiségében.¹¹² Formálódó alakulatához fanatikus nyilas pártszolgálatosokon kívül számos egyetemista is csatlakozni kívánt, de őket 1-2 napon belül átcsábította a konkurens Vannay-riadózászlóalj, és főként a fiatal tartalékos tüzérhadnagy, Elischer Gyula által szervezett I. Egyetemi Rohamzászlóalj. Prónay – aki nagy revolverekkel, lovaglópálcával felfegyverkezve járt-kelt a városban – ezért hazaárulónak nevezte Elischert, és kétségbeesetten próbálta rávenni a jelentkezőket a maradásra.¹¹³ Az alakulat szervezésének segítésére utasították Mikó Zoltán századost, aki a nyilas hatalomátvétel óta már titokban az ellenállásnak dolgozott. Mikó dolga volt a legénység elszállásolásának és étkeztetésének megszervezése, Prónay pedig Hindy Ivánnál és Kovarcz Emil mozgósítási miniszternél járt fegyver és lőszer kiutalása céljából. Mikó – látva, hogy lassan halad a szervezés – az ellenállókbl, munkaszolgálatosokból, baloldaliakból létrehozott Görgey-zászlóaljat beszervezte a különítménybe. Fegyelmezetlen viselkedés miatt azonban már december folyamán több „Görgeys” lelepleződött, így mielőtt az egész egységről kiderült volna, hogy a másik oldalon áll, a fővárosban bevetni szándékozott alakulatot „kiképzés” címén a Börzsönybe telepítette ki Mikó, akire ezért – bár a zászlóalj eredeti rendeltetését nem is ismerte – Prónay megharagudott, és nem érintkezett vele többet.¹¹⁴ Az ostrom idején Prónay

¹¹⁰ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 4.1. A-650. Összefoglaló a Prónay különítmény alakulásáról és tevékenységéről 1919-1945. 2.

¹¹¹ Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma*. 3. kiadás. Budapest, 1998, Corvina. 89.

¹¹² HL. Tgy. 3302. Vass Dénes: A Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj 2. századának története 1944. november 1-jétől 1945. január 31-ig. 3.

¹¹³ HL. Tgy. 3180. Elischer Gyula: Visszaemlékezés a m. kir. I. egyetemi rohamzászlóalj megalakulásának napjaira 1944-ben, 1994. 6.

¹¹⁴ Bondor Vilmos: *A Mikó-rejtély*. Budapest, Püski, 1995. 37–51.

apátiába süllyedt, és 1945. január 7-én – már mint ezredes – kiadta parancsát, hogy különítménye beolvad a Fegyveres Nemzetszolgálatba, hozzátéve, hogy korábbi egysége igazolványai január 9-én délig érvényesek.¹¹⁵ Az ostrom után szovjet hadifogságba esett, és márciusban a Szovjetunióba szállították.

¹¹⁵ *Összetartás*. 1945. január 9. 2.

6. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a vitatott életű katonatiszt nem tudott beilleszkedni a konszolidálódó rendszerbe, a személyes sérelmein túl azért sem, mert a forradalmak és a trianoni békeszerződés hatására a korabeli, kompromisszumokra épülő rendszerrel szemben eleinte egy militarista, diktatórikus rezsimet tartott volna elfogadhatónak. Úgy vélte ugyanis, hogy csak így kerülhető el, hogy még egyszer annyira védtelenné váljon Magyarország a külső és belső ellenséggel – ez utóbbi alatt a bolsevistákat és a szabadkőműveseket értette Prónay –, szemben, mint 1918-1919-ben.

Prónay több okból is nehezen viselte, hogy nem térhetett vissza zászlóalja élére: egyrészt hiányzott neki a katonai karrier, másrészt a távolléte idején folytatott „bűnös üzemekkel” kapcsolatban is tisztázni kívánta ártatlanságát, harmadrészt pedig felelősségre akarta vonni a róla valótlanosságokat terjesztő tiszteket. Az EKSz által patronált tisztekkel, valamint a hadsereg előjáróival szemben 1922-ben elkezdett pereskedését – amelyet állítása szerint az EKSz a háttérből befolyásolt – a hatalommal szembeni küzdelemként fogta fel. 1925, az ÉME-ből való távozása után még inkább elszigetelődött. Az évtized végén a legitimista táborhoz közeledett, eleinte az általa alapított legitimista irányultságú szervezetekkel, de akár fegyveres úton is, a jogfolytonosság helyreállítására törekedett. 1933 őszétől a Szent Korona Szövetség munkáját segítette, magyarországi életszakaszának lezárulása előtt viszont utoljára, ha csak pár hétre is, de visszatért a katonai pályára: Szálasi Ferenc hatalomátvétele után, Budapest frontvárossá válására készülve, újra különítményt szervezett.

A hatalmi elit 1922 után nem az ellehetetlenítésére, hanem tevékenységének bizonyos korlátok közé szorítására törekedett. Ennek érdekében állandóan kontroll alatt tartották, tevékenységét figyelték, és szükség esetén felléptek vele szemben.

7. A felhasznált források és irodalom jegyzéke

Levéltári források:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 4.1. A-650. Összefoglaló a Prónay különítmény alakulásáról és tevékenységéről 1919-1945.

Budapest Főváros Levéltára. VII. 18. d. A Budapesti Királyi Ügyészség iratai. 1922–1930.

Hadtörténelmi Levéltár. I. 31. HM 1930/el. 13. 1859. 2250. doboz. 1922–1936.

HL.I. 31. HM 1931. eln. I. tétel. /4440. alap- és iktatószám. 1931.

HL. Tanulmánygyűjtemény. 2953. Giczey György visszaemlékezése. 1921.

HL. Tgy. 3180. Elischer Gyula: Visszaemlékezés a m. kir. I. egyetemi rohamzászlóalj megalakulásának napjaira 1944-ben, 1994.

HL. Tgy. 3302. Vass Dénes: A Magyar Királyi I. Honvéd Egyetemi Rohamzászlóalj 2. századának története 1944. november 1-jétől 1945. január 31-ig. 1990.

Magyar Nemzeti Levéltár K 149. Belügyminisztérium rezervált iratok. 1929–1937.

Politikatörténeti Intézet Levéltára. VI. 973. 2. Tótprónai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei az 1918-1921. évi forradalom-kommün és ellenforradalom idejéből. II. kötet. 1943–1944.

PIL.VI. 973. 2. Tótprónai és blatniczai Prónay Pál alezredes naplójegyzetei 1921. év IX. 1-jétől 1922. év végéig lefolyt fontosabb eseményekre vonatkozóan. III. kötet. 1944.

PIL. IX. 685. 1/8. Jelentések az ÉME szervezkedéséről Nyugat-Magyarországon, Budapesten és Salgótarjánban. 1923–1928.

Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára. II. 24. 37. Ifj. Bartal Aurél iratai. EKSZ, MOVE és egyéb társaságok iratai 1919–1931.

Sajtótermékek:

A Nép, 1925. június 11. – június 13.

Esti Kurir. 1924. augusztus 9 – 1926. június 20.

Ébredő Magyarország. 1920. január 1.

Magyar Hétfő. 1930. március 17. – 1931. február 3.

Magyarság. 1922. augusztus 10. – 1931. június 25.

MTI hírchívum 1920–1945. <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1>

Összetartás. 1945. január 9.

Pesti Napló, 1923. augusztus 26.

Új Magyarság. 1938. április 13.

Új Nemzedék. 1922. július 23.

Dokumentumkötetek:

Bethlen István titkos iratai. s.a.r. és bev. Szinai Miklós és Szücs László. Budapest, 1972, Kossuth Könyvkiadó.

Gömbös Gyula. Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk. és az utószót írta: Vonyó József. Budapest, 2004, Osiris.

Naplók, visszaemlékezések:

A határban a Halál kaszál... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Szerk. Szabó Ágnes – Pamlényi Ervin. Budapest, 1963, Kossuth Könyvkiadó.

Bondor Vilmos: *A Mikó-rejtély*. Budapest, 1995, Püski.

Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben*. Gyomaendrőd, 1978, Gondolat.

Páter Zadravecz titkos naplója. Szerk.: Borsányi György. Budapest, 1967, Kossuth Könyvkiadó.

Szakirodalom:

Könyvek:

Békés Márton: *A becsület politikája. Gróf Sigray Antal élete és kora*. Vasszilvágy, 2007, Magyar Nyugat Könyvkiadó.

Bodó Béla: *Pál Prónay. Paramilitary Violence and Anti-Semitism in Hungary, 1919-1921*. Pittsburgh, 2011, University of Pittsburgh.

Clair Vilmos: *Magyar párbajok Attila hun király idejétől az 1923. év végéig*. I-II. kötet. Budapest, 1930, Singer és Wolfner kiadása.

Clair Vilmos: *Párbaj-codex*. Hetedik, bővített kiadás. Budapest, 1914, Singer és Wolfner kiadása.

De Sgardelli, Caesar: *Párbajkódex ... az új becsületügyi szabályzat alapján.* 3., bővített kiadás. Budapest, 1923.

Dósa Rudolfné: *A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szervezet 1918-1944.* Budapest, 1972, Akadémiai Kiadó.

Gyurgyák János: *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány.* Budapest, 2012, Osiris.

Kardos József: *Legitimizmus.* Budapest, 1998, Korona Kiadó.

Lévai Jenő: *Magyar fajvédők a hitlerizmus bölcsőjénél.* Budapest, 1938, Globus Ny.

Szabó Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918).* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2003.

Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom. Válogatott írások.* Budapest, 1991, Lánchíd Kiadó.

Ungváry Krisztián: *Budapest ostroma.* 3. kiadás. Budapest, 1998, Corvina.

Zinner Tibor: *Az ébredők fénykora 1919-1923.* Budapest, 1989, Akadémiai Kiadó.

Tanulmányok:

Balla Tibor: Az Osztrák-Magyar tábornoki kar elitje a Nagy Háborúban. Bevezetés egy lexikonhoz. In: *Hadtörténelmi Közlemények.* 123. (2010.) 3.

Fogarassy László: A Prónay-Ranzenberger pör (1930–1932). In: *Soproni Szemle.* 32. (1978.) 1.

Egyéb:

Ébredő Magyarok almanachja, 1925. Szerk. ifj. dr. Liszt Nándor. Kiadja az ÉME-nek a debreceni csoportja. Debrecen, 1924.

Nemzetgyűlési Napló 1922-1926. XXV. kötet. Budapest, 1924, Athenaeum.

Magyar Fajvédők Országos Szövetsége alapszabályai. Budapest, 1938, Stádium Ny.